

تاریخ سینمای ایران

۱۳۵۸-۱۳۶۹

جمال امید

www.ketab.ir

امید، جمال، ۱۳۲۸،
تاریخ سینمای ایران ۱۳۵۸ - ۱۳۶۹ / جمال امید. — تهران: روزنه،
۱۳۸۲.

۱۲، ۱۲۹۲ ص.

ISBN 964 - 334 - 174 - 7

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. سینما — ایران — تاریخ. الف. عنوان.

۷۹۱/۴۳۰۹۵۵

PN ۱۹۹۳/۵/الف ۱۸۳

۱۳۸۳

۸۲-۸۲۵۳ م

کتابخانه ملی ایران

تاریخ سینمای ایران ۱۳۵۸ - ۱۳۶۹

■ جمال امید

□ معجری طرح: بهزاد رحیمیان

□ مشاور گرافیک، طراح سرفصل‌ها و روی جلد: رضا عابدینی

□ تنظیم آلبوم‌های عکس: سید عبدالحمید بهشتی

□ ویرایش و فهرست اعلام: ایرج صابری

□ حروفچینی: انتشارات روزنه (میترا حکیم‌جوادی)

□ چاپ و صحافی: لیلا

□ قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

□ چاپ اول: ۱۳۸۳

□ تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

□ آدرس انتشارات: خیابان توحید، نبش پرچم، بالای بانک تجارت، طبقه چهارم

□ تلفن انتشارات: ۶۹۳۹۰۷۴ - ۶۹۳۵۰۸۶ فاکس انتشارات: ۶۹۲۴۱۳۲

ISBN. 964 - 334 - 174 - 7

● شابک: ۷-۱۷۴-۳۳۴-۹۶۴

● کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

● درج مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

فهرست

۴۷۳	□ ۱۳۶۶: ظهور نشانه‌های بحران اقتصادی	۷	مقدمه
۴۷۸	فیلم‌ها	۱۱	مقدمه مؤلف
۵۶۱	■ آلبوم عکس دو	۳	□ ۱۳۵۸: در پایان و از آغاز
۵۹۵	□ ۱۳۶۷: استثنایی در تاریخ سینمای ایران	۲۰	و تولید از آغاز
۶۰۶	فیلم‌ها	۳۹	□ ۱۳۵۹: روزهای بیم و امید
۷۰۷	□ ۱۳۶۸: در آستانه‌ی دهه‌ی دوم	۵۳	فیلم‌ها
۷۱۳	فیلم‌ها	۷۳	□ ۱۳۶۰: مقررات و نظم، کمبود و بحران
۸۷۹	□ ۱۳۶۹: تنازع و بقا! پاسخ به عملکرد هشت ساله	۸۱	فیلم‌ها
۹۵۴	فیلم‌ها	۱۱۳	□ ۱۳۶۱: آرامش و توفان، ثبات و بی‌ثباتی، ظهور نهادی تازه
۱۱۶۷	■ آلبوم عکس سه	۱۱۸	فیلم‌ها
۱۲۲۱	□ فهرست اعلام	۱۴۹	□ ۱۳۶۲: نوید ثبات
۱۲۲۲	اشخاص	۱۵۸	فیلم‌ها
۱۲۶۲	فیلم‌ها	۱۸۳	■ آلبوم عکس یک
۱۲۷۴	کتاب‌ها	۲۱۷	□ ۱۳۶۳: تمرکز، امید، ثبات
۱۲۷۶	نشریات	۲۴۲	فیلم‌ها
۱۲۷۸	مکان‌ها و مجامع	۲۸۷	□ ۱۳۶۴: آغازی بر یک پایان
۱۲۸۷	استودیوها	۳۰۰	فیلم‌ها
		۳۶۵	□ ۱۳۶۵: از کمیت به کیفیت
		۳۷۵	فیلم‌ها

پیشگفتار

توفیق‌مان در سوار شدن به قطار تمدن این است که به رکاب واگن درجه یک خیز بر می‌داریم و قصد استقرار در کوچه ممتاز این واگن را داریم. به عبارت دیگر خاطره کم‌رنگ قرن‌ها شرافت جهانی را که رفته رفته رنگ می‌بخت مانع اصلی سوار شدن به قطار دانستیم و لجوجانه بجان هر چه این خاطره را به یاد ما می‌آورد افتادیم.

تداوم و استمرار رفعت و مرتبه ایرانیان در جهان، که حاصل روزگاران است، در اعماق جان ما چنان اثری گذاشته که یکی دو قرن برای زدودن خاطره این علو طبع کفایت نمی‌کند ممکن است در وجه خودآگاه فرهنگی به کوچکی و جزء ناچیز جهان بودن خود باور بیاوریم لیکن در نهاد ناخودآگاه فرهنگی ما در هر فرصتی و هر بزنگاهی فیلمان یاد هندوستان می‌کند. اگرچه دچار سرنوشت مرغ خانگی شده‌ایم لیکن خیال پرواز اگر به سراغمان بیاید پرواز در پهنه جهان است.

علی‌رغم اینکه بنا به شمات ملای در طول این ۱۵۰ سال فهرست بلند بالایی از ناکامی‌ها را پیش روی خود گذاشته‌ایم و این شمات بارها ما را از پرواز کردن ناامید و منصرف کرده است، لیکن هزاران شاهد شهادت می‌دهند که ما که هستیم و هر بار خود و جهان را از پرواز بلند و دور و دراز این شاهین که همواره مرغ خانگی می‌نمود شگفت زده کرده‌ایم و خودمان بیشتر از جهانیان دچار حیرت و شگفتی شده‌ایم. زیرا خودمان بیشتر به مرغ خانگی

جنگهای ایران و روس، سب گلاب، قله دماوند، سینمای نوین ایران، قطار تمدن، نسیان فرهنگی، هویت تاریخی فرهنگی ایرانیان، شرافت جهانی، مقام مالوف، خانه دوست، شمات ملی، همه و خیلی چیزهای دیگر.

با سبلی جنگهای ایران و روس و با انفجار گلوله‌های توپ محصول انقلاب صنعتی خواب از سر ما ایرانیان پرید و دیدیم قطار تمدن مدتهاست رفته و ما جا مانده‌ایم. پریشانی و بی‌قراری از سویی ما را زمین گیر می‌کرد و از سویی به تکاپو و ا می‌داشت. جای خود را در کوچه ممتاز واگن درجه یک قطار تمدن از دست داده بودیم. نه این که به واگنهای با درجه پایین‌تر تنزل کرده باشیم، که قطار رفته بود و ما پیاده بدنبال راه میان‌بر، پذیرای ادعای هر مدعی راه بلدی شدیم. پیش از آنکه بفهمیم چه بر ما گذشت که به این روز افتاده‌ایم آسیحه سر و بیقرار سر به بیابان گذاشتیم.

رفته رفته باورمان شد که ما پیاده این شطرنج هستیم. فراموشمان شد که هستیم؟ و اینجا کجاست؟ روزگاری قله دماوند تنها، یادآور قله قاف، رفیع‌ترین قله نه جهان که جان، مقصدمان بود و سرزمینمان مرکز جهان بود و همه جهان به دیدارمان می‌آمد. آنقدر بیماری نسیان در ذهن و خاطره ما ایرانیان مؤمن شد که طرح این پرسش که اینجا کجاست؟ و ما که هستیم؟ شجاعت می‌طلبید و عموماً مواجه با تمسخر و اتهام بلاهت و گزافه‌گویی می‌شد.

روزگاری شد که عمیقاً باور کردیم علت پیاده بودن ما و عدم

بودن باور کرده‌ایم تا دیگران.

سینمای نوین ایران یکی از این هزاران است.

بلکه سینمای نوین ایران یکی از آشکارترین و غیرقابل انتظارترین این پروازهاست.

سینما مثل خیلی چیزهای دیگر وقتی از هاضمه فرهنگی ما گذشت و بالاخره پس از نزدیک به یک قرن چالش با این پدیده نوظهور تمدن جدید، در این دو دهه بر آن فایق آمدیم و توانستیم آن را همچون یک نهال سیب گلاب در سرزمین خودمان بکاریم و باغبانی کنیم، میوه‌هایی بیار آورد معطر، لطیف و خوش طعم که تنها محصول این سرزمین می‌توانست باشد و همین خصوصیت علت فرصت پرواز بلند و دور و درازی را فراهم کرد که هنوز ادامه دارد.

یکبار دیگر آرش تیر جان به چله کمان گذاشت و مرزهای حقیقی این سرزمین را بدنبال روزهای پرواز بر درخت گردوی آنسوی جهان معین کرد.

سینمای ایران نشان داد که ما می‌توانیم. آنقدر این نمایش آشکار بود که کوه‌اندیشان آن را امری بدیهی تصور کردند و کار کودکان.

برای مردم دوستدار هنر و فرهیختگان اهل سینما و برای تاریخ سینمای ایران شاید بهترین گزارشگر این پرواز باشد که از نزدیک‌ترین فاصله و یا بیشترین امانتی که انتظار می‌رود در فراز و نشیب راه رفته و تلخ و شیرین روزهای سپری شده را ثبت و ضبط کرده است؛ نه فقط در سیاهی صفحات که بیشتر در سپیدی آن و همواره هستند کسانی که برای آنچه در سپیدی صفحات می‌خوانند اعتبار بیشتری قایلند.

تاریخ سینمای ایران به نظر من فقط یک کتاب نیست، بلکه یکی از ارکان سینمای ملی است. هر کس به هر کار مبارکی در ین رشته دست می‌زند می‌داند که اثر او در این کتاب جاودانه خواهد شد. همچنین است خلاف آن. در سینمای ما هر که فیلم می‌سازد یک چشم به گیشه و قضاوت‌های مطبوعات، به عکس‌العمل جشنواره و دیگر کارنامه‌های گذرا دارد و یک چشم به آنچه در تاریخ سینما ثبت می‌شود.

جا دارد که از جمال امید برای این مسئولیت بزرگ که بر دوش گرفته است تشکر کنیم.

سیدمحمد بهشتی
شهریور ۱۳۸۳

مقدمه‌ی مؤلف

ارزشی و بدیع دارند، پرهیز از عوامل تجاری صرف، جایگزینی عناصر جذاب در برابر نشانه‌های جاذب سهل‌انگار سینمای گذشته، برنامه‌ریزی ساختار تازه‌ی سینمای ایران که نگرش و هدفش فرهنگی، دینی و سنتی است و... این همه ذمه‌اش تجدیدنظر در ذهنیت اولیه و پرهیز از شتاب شد تا امکان ارائه‌ی مستند و شایسته‌ای از تاریخ سینمای ایران بعد از انقلاب عملی باشد و این چنین بود که قالب و اندازه‌ی جلد اول، برای ارائه‌ی همه‌ی آنچه که اشاره شد، کم آمد!

ویژگی شاخص سینمای بعد از انقلاب، حجم آثاری است که به جهت وجوه شکل گرفته‌ی فرهنگی و ارزشی‌شان، جای تأمل، بحث و تحلیل دارند، خصوصیتی که در سینمای قبل از انقلاب بسیار کمتر از دوره‌ی نوینش است. بیشتر تولیدات سینمای ایران، به جهت اهمیت و تفاوت‌های آشکارشان، مورد نقد و بررسی واقع شده‌اند، و درج نقدهای مناسب، حجم عظیمی از کتاب را موجب می‌شد. در یک تجدید نظر و تأمل عملی، برای پرهیز از اطناب، سرانجام توافق شد که همه‌ی نقدها نه به صورت کامل، بعضاً بخشی از آن‌ها به ترتیبی که شناخت اثر از نگاه‌های مختلف را موجب شود ضمن اینکه مرور گویایی نیز بر حضور نسل جدید منتقدان باشد آورده شده و به علاوه، به روال کتاب اول، سیر رویدادها و تحولات سینمایی هر سال، نیز در مقدمه، مرور و تدقیق شود.

در سال‌های آغاز پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سینمای ایران با رکود و آشفتگی از پیش به ارث گرفته‌اش، بی‌برنامه و تدبیری مدون، ناهماهنگ، سرگردان و کم‌ثمر است. از سال ۱۳۶۲ آرام اما فکر شده، سینمای ایران به تدریج قالب نوین خود را می‌یابد و بعد طی یک دهه، رفته رفته و چه از جهت کمی و چه از نظر کیفی، در مقایسه با سینمای پنجاه سال پیش از این، به‌رغم کاستی‌ها و اشتباهات، سرفراز، با هویت و مستقل نمایان می‌شود... درک و بازتاب این دریافت و باور ممکن نبود، مگر این که تاریخ سینمای ایران از آغاز مرور می‌شد. بعد از این هم اینک زمان مغتنمی است تا هویت مستقل و معتبر سینمای نوین ایران، به درستی مورد مذاقه و تحلیل قرار گیرد.

بنا به وعده، جلد دوم می‌بایست در فاصله‌ی زمانی نه چندان دور از انتشار جلد اول منتشر می‌شد اما زمان به درازا کشید و بعد از قریب ده سال اینک ادامه‌ی تاریخ سینمای ایران پیش‌رو است و این تأخیر باز می‌گردد به ابعاد و دقایق قالب نوین سینمای ایران که جهت بازتاب تمامی شمول خود به مجال و حوصله‌ای بیش از آنچه پیش‌بینی شده بود نیاز داشت. برای تأمل در گوناگونی رویدادها، ظرفیت‌های هر دوره و حساسیت‌های هر مناسبتی، شرایط جنگ و بعد از آن، دگرگونی و تحول تدریجی و اصولی در شرایط تولید، پالوده شدن از هویت مذموم گذشته، شکل‌گیری نسل تازه‌ی سینماگران، بروز آثاری که اکثریت‌شان محتوایی

بدین ترتیب جلد دوم تاریخ سینمای ایران، در سه کتاب، در حجم کتاب اول، راوی شرح حال سینمای نوین ایران خواهد بود: ۱۳۶۹ - ۱۳۵۸، ۱۳۸۰ - ۱۳۷۰ و ربع قرن، ۱۳۸۰ - ۱۳۵۸ با کارگزاران (شامل نهادهای بنیاد سینمایی فارابی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، سیما فیلم... جشنواره‌ها در ایران، سینمای مستند، حضورهای بین‌المللی سینمای ایران، تلویزیون، دوبلاژ، انتشارات سینمایی، فیلمخانه ملی ایران، انجمن سینمای جوانان، خانه سینما، انجمن تهیه‌کنندگان فیلم، انجمن سینماداران و موزه سینمای ایران...) که بسیاری از اشخاص و نام‌های مؤثر در شکل‌گیری سینمای نوین ایران را دربر خواهد گرفت.

امیدم اینست که این مهم بعد از وقفه‌ای که پیش آمده، بیشتر به تعویق نیفتد و در فاصله‌ی زمانی منطقی از هم، ناشر محترم جلدهای بعدی را انتشار دهد.

نکته‌ها و تذکرات:

«جلد اول تاریخ سینمای ایران، با اقبال ستودنی صاحب‌نظران و منتقدان مواجه شد، از توجه‌های همه‌ی آنها که منت‌گذارده و نتیجه‌ی جستجو، پیگیری و تحقیق بیش از یک ربع قرن مؤلف را بررسی کردند و جزئیات ناگفته یا سهوهایی در بازگویی تاریخ

سینما را تذکر دادند، ممنون و سپاسگزارم.

«از نکته‌های مورد اشاره اینکه، در برخی تحلیل‌های مربوط به جلد نخست، سؤال شده است که چرا مؤلف در خصوص رویدادها، حوادث و نظر و تحلیل صریح نداشته است. همچنان که پیش‌تر هم گفته‌ام، کماکان بر این عقیده هستم که سیر رویدادها و دقایق مهم تاریخ سینمای ایران طی ایام در وهله‌ی نخست، باید مستمر و یکنواخت بازگو و پس از دستیابی و شناخت واضح و کامل از جمیع جهات، با حضور همه‌ی شواهد و مستندات به بررسی و تحلیل آن نشست. کاری که یقیناً، ان‌شاءالله بعد از انتشار سه کتاب به آن دست خواهیم زد.

«در نقل انتقادهای فیلم‌ها، تا حد ممکن کوشش شده است که رسم‌الخط‌ها حفظ شود لذا، تفاوت‌ها در بهره‌گیری از صفات و لغات و برخی اشتباهات ناگزیر در متن وجود دارد.

«در فصل‌های مربوط به سال‌های اول بعد از انقلاب، که تولیدات هنوز شکل نگرفته، به منظور تشریح موقعیت و شرایط فیلمسازی، وقایع مربوط به همه‌ی تولیدات منعکس شده است، اما بعداً صرفاً به آثاری پرداخته شده است، که نمایش عمومی داشته‌اند. تولیداتی که تنها نمایش جشنواره‌ای داشته‌اند، به فصل مربوط خود، در بخش جشنواره‌ها واگذار شده است.

جمال امید